

Kiemelt napok és ünnepek

*Az időnek a végtelen múlt felől a határtalan jövő felé szüntelenül és egyenletesen áradó folyamát az emberi tudat a szabályszerűen ismétlődő természeti jelenségek szerint bontja kisebb vagy nagyobb szakaszokra, időegységekre. A nappal és az éjszaka szabályszerűen váltja egymást, a melegebb és hidegebb, a szárazabb és csapadékosabb, a hosszú nappalok által napfényesebb és azok rövidülésével „sötétebb” időszakok több-kevesebb szabályossággal következnek egymásra. A Hold szabályszerű és előre kiszámítható időközökben tűnik el, majd növekedvén kör alakúvá hízik, hogy újra fogyásnak indulva ismét láthatatlanná váljék egy éjszakára. A növényzet éledése, a fák lombosodása, a gyümölcsök és kalászosok érése, majd a mindig visszatérő hervadás és elhalás, amely után azonban ismét új életnek kell sarjadnia: ugyancsak az emberi nem legősibb tapasztalatai közé tartozik.**

A CSILLAGÁSZATI NAPTÁR

A minél teljesebb pontosságra törekvő és éppen ezért tudományosnak mondható naptári rendszerek kialakítóinak alapvető felismerése az volt, hogy minden, szabályos időközökben ismétlődő természeti jelenség az égitestek mozgásától függ, és hogy ezeknek a mozgásoknak az időtartama egymáshoz viszonyítva is pontosan meghatározható, kiszámítható. Közvetlenül megfigyelhető a nappalok és éjszakák függése a Napnak az égbolton megtett hosszabb vagy rövidebb ívétől; és jól megfigyelhetők a Hold fázisainak változásai is újholdtól holdtöltéig és ellenkező irányban. Már bonyolultabb megfigyeléseket tett szükségessé az évszakok változásának a Nap évenkénti járásával, az égbolton megtett ívének hosszúságával való kapcsolat oksági magyarázata és matematikai pontossággal való rögzítése. Háromfajta égi mozgást kellett megkülönböztetni és ezeket egymáshoz viszonyítani. Ez a három mozgás a következő:

1. A Föld tengelyforgása, illetve az ókori és általában a Kopernikusz előtti világképnek megfelelően fogalmazva: a Nap mindennapos pályája az égbolton keletről nyugati irányban – ennek tartama: a **nap**.
2. A Hold keringése a Föld körül – ennek időtartama: a **hónap**, („holdnap”).
3. A Föld keringése a Nap körül, illetve a geocentrikus megfogalmazás szerint: a Nap körforgása a Föld körül – ennek ideje az **év**.

Ez a három időegység: nap, hónap, év az alapvető és természetes, azaz emberi szándéktól, számítástól független, szükségszerű és ezért elsődleges alapegységei minden időszámításnak és minden naptári rendszernek. Minden más időegység, így pl. a nap részei (óra, perc stb.), a hét, az ünnepi időpontok és ünnepek közötti meghatározott hosszúságú időszakok: másodlagosak, mesterségesek, és – elvben – megváltoztathatók is lennének. Siessünk hozzátenni: a három „természetes” időegység, a nap (tengelyforgás), a hónap (a Hold Föld körüli keringése) és az év (a Földnek a Nap körüli keringése) sem egyenrangúak: a nap és év, a Napnak egész létünket meghatározó volta miatt sokkal fontosabb a Hold mozgásán alapuló hónapnál. Innen van az, hogy a jelenleg használatos legfontosabb naptári rendszerekben a „hónap” elvesztette eredeti jelentését, kapcsolódását a Hold járásához, és csupán az év 1/12 részének elnevezéséül szolgál. Az alapvető naptári egységek egymáshoz való viszonyának megértése céljából azonban mindenekelőtt jellegüket kell pontosabban megismernünk.

AZ ÉV KEZDŐNAPJA

Az „év”-nek szóhasználatunkban kettős értelme van. Mint naptári év jelenti pl. az 1981. január 1-től december 31-ig terjedő évet; mint időtartam pedig bármely 365 vagy 366 napos időköz, pl. 1980. augusztus 20-tól 1981. augusztus 19-ig. Egy-egy társadalomban egymás mellett többféle év is lehet használatban, sőt

* Forrás: <https://mek.oszk.hu/04700/04744/html/> Utolsó letöltés: 2021. 02. 20. (Részletek Hahn István: *Naptári rendszerek és időszámítás* című könyvéből.)

még az is előfordul, hogy – miként a természeti népeknél – a mi civilizált világunkban is egy évnek csak egyik, valamilyen tevékenységre szánt időszakát illetjük ezzel az elnevezéssel. A tanév pl. szeptember 1-e körül kezdődik és június 15-e körül be is fejeződik. Caesar naptárreformja óta azonban, legalábbis a naptári év (január 1 – december 31.) fogalma egyértelművé vált. A Caesar előtti ókori világban az év fogalmának többértelműsége még bonyolultabb eredményekre is vezethetett, mint manapság. Athénban egymás mellett párhuzamosan három naptár is érvényben volt: a Hold fázisainak pontos megfigyelésén alapuló „isteni” (kata theon) naptár; az ezt módosítani jogosult arkhónok (államvezetők) által szabályozott „arkhóni” (kat'arkhonta) naptár, amelynek keretében egyes napokat meg lehetett ismételni, vagy másokat átugrani; és egy „politikai” naptár, amely nem 12 hónapra, hanem 10 prütaneára oszlott, és nem a Hold, hanem a Nap járását követte. Még a három naptár évkezdeté sem esett mindig egybe.

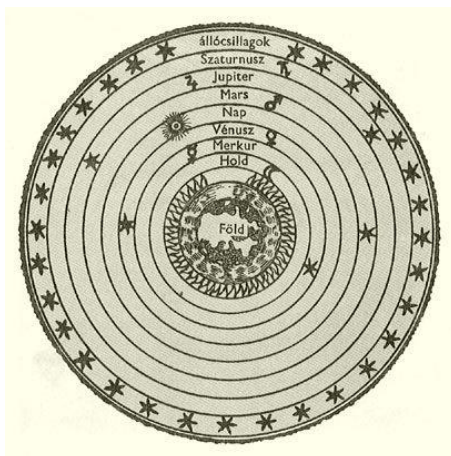
A HÉT

A másodlagos, azaz mesterségesen szerkesztett, a Nap és a Hold járásától független időegységek közül a legfontosabb a hét. Másodlagosságát és az égitestek mozgásától való függetlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy egy naptári rendszerben sem látták szükségesnek az éveket és hónapokat a hetekkel egyeztetni. A hetek megszakítatlan folyamatban követik egymást, és keresztezik a hónapok és évek határait.

Bibliai hét és szombatünnep

A nálunk használatos „hét” a bibliai zsidó vallásból öröklődött. Az ismert tereméstörténet szerint az Úr hat nap alatt teremtette a világot, a hetedik napon megpihent (sabbath héberül = pihenni), ezért e napot szombatnak nevezte, megszentelte, és pihenőnapul rendelte az emberek számára. Függetlenül attól, volt-e kapcsolat és milyen jellegű, a babiloni szibutu, illetve umu sappattu napok és az ószövetségi szombat között, az bizonyos, hogy ez a hetednapos ünnep elszakadt a Hold járásától, és megszakítatlan sorozatban következett mindig egymásra. A szombat Jahve szent napja, a munkaszünet és az öröm ideje, amelyen a rabszolgák és az állatok is megpihennek, s amelynek ősi tabu jellegére már csak egyes vonásai engednek következtetni (pl. a tűzcsiholás, főzés, helyváltoztatás, és számos, a mindennapos szükségleteket kielégítő tevékenység tilalma). A szombat (szombat) olyan, periodikusan visszatérő ünnep, amely az időt a saját logikája szerint osztja hétnapos egységekre, amelyekből 6 a munkanap, a hetedik – az egyetlen, amelynek saját neve van – munkaszüneti nap.

Az időszámításunk előtti századokban ennek a hétnapos időegységnek használata általánossá vált részben a zsidó vallás hatására, amely hellenisztikus környezetben erősen érvényesült, részben azonban a 7 bolygóval kapcsolatos hiedelmekhez is kapcsolódva. Az ókori csillagászat – a Földtől, mint a mindenség központjától vélt távolságuk sorrendjében – bolygónak tekintette a következő égitesteket: Hold, Merkúr, Vénusz, Nap, Mars, Jupiter, Szaturnusz. Tudták azt is, hogy a távolsággal fordított arányban van keringési idejük. Ez a sorrend tehát: Szaturnusz, Jupiter, Mars, Nap, Vénusz, Merkúr, Hold. A három külső bolygót (Uránusz, Neptunusz, Pluto) az ókorban nem ismerték. A hellenisztikus Kelet asztrológiai hiedelmeinek megfelelően a hét minden napját egy-egy bolygó uralma és védelme alá helyezték.

A bolygók keringési távolságai az antik világbéla szerint

Bolygók és hetek

A hellenisztikus asztrológia a hét egyes napjait a következő elgondolás alapján hozta kapcsolatba az egyes bolygókkal. Minden órának megvan a maga védelmező és isteni jellegű bolygója, és a hét minden napja annak védelme alatt áll, „aki” annak a napnak első órája felett uralkodik. Adva van mármint, hogy a hetedik nap (amely a zsidó isten, Jahve szent napja) védelmezője Szaturnusz, akit már régebben, különböző elgondolások alapján azonosítottak a zsidó istennel. Ezek szerint Szaturnusz az ura a 7. nap (szombat) 1., 8., 15. és 22. órájának. A 25. órának, azaz a rákövetkező nap 1. órájának a tőle visszafelé számított harmadik helyen álló Napisten a védelmezője; hasonló módon a következő nap első órájának, s a nap egészének védője a Sol utáni

harmadik helyen álló Holdisten (Luna), majd sorra: Mars, Merkúr, Jupiter, Vénusz. Ez a sorrend eltér mind a Földtől való elképzelt távolság, mind a keringési idő szerinti sorrendtől, és csak ennek az asztrológiai elképzelésnek az alapján magyarázható. Egy i. sz. 1. századból származó pompeji falfestmény a bolygókat már ebben a sorrendben mutatja be.

A hét napjainak magyar elnevezése szláv hatás alatt alakult ki, és pedig az első két nap neve a szláv szó magyar fordítása, a többi napokon magát a nevet vették át: szreda – szerda, csetverg – csütörtök, piatnica – péntek.

Szombat és vasárnap

A görög és szláv elnevezések közötti eltérés hátterében vallástörténeti folyamat húzódik meg. A kialakuló és a zsidó vallástól folyamatosan különváló kereszténység, részben a napkultusszal való egyezkedés céljából, a heti ünnepnap elvét átvette ugyan a zsidó vallástól, de azt Jézus feltámadásának napjára, vasárnapra helyezte át. A nicaei zsinat (325) végérvényesen vasárnapra tette át a keresztények heti ünnepét, és ezt Konstantin császár, egyben eltörölve a római nundinae-számítást, állami ünneppé is tette. A változtatást eleinte úgy értelmezték, hogy a heti szünnapot a hét 7. napjáról az elsőre tették át – de úgy is felfogható volt, hogy a vasárnap minden tekintetben átvette a szombat helyét és jelentőségét, helyesen értelmezve ez volt már az Úr pihenésének napja is –, a hét első napja tehát hétfő lesz. Sajátos módon a szláv nyelvekben, s így az oroszban is a „szreda” még a korábbi, a „ponyegyelnik” már a későbbi álláspontot fejezi ki. Ez a sok évszázados – vallási hátterű – vita arról, hogy melyik is a hét „első”, és melyik a „hetedik” napja, a naptárak összeállításában még ma is eltéréseket okozhat. A nemzetközi forgalom intenzitása mindenképpen szükségessé tette e téren is az egységesítést. Ennek megfelelően a nemzetközi érvényű menetrendekben most már következetesen az 1. szám jelzi a hétfőt (amelynek a magyar szóhasználat is megfelel), a 7. szám pedig a vasárnapot. A naptárak is hétfővel kezdik és vasárnapkal zárják a hét napjait.

Ennyire eltérő elemekből, a babiloni és a bibliai zsidó hét fogalmából, az asztrológikus eredetű hellenisztikus bolygóhitből, a római vásárnapok intézményéből, a perzsiai eredetű Mithrasz-vallásban központi helyet elfoglaló napkultusból és az egyház Krisztus-ideológiájából alakult ki a mi „hét” fogalmunk.

latin	francia	olasz	angol	német	görög	orosz	magyar
dies Saturni	Samedi	Sabato	Saturday	Samstag	Szabbatosz	Szubota	szombat
dies Solis	Dimanche	Domenica	Sunday	Sonntag	Kiriaki	Voszkreszenyje	vasárnap
dies Lunae	Lundi	Lunedì	Monday	Montag	Deutera	Ponyegyelnik	hétfő
dies Martis	Mardi	Martedì	Tuesday	Dienstag	Triti	Vtornyik	kedd
dies Mercuri	Mercredi	Mercoledì	Wednesday	Mittwoch	Tetarti	Szreda	szerda
dies Iovis	Jeudi	Giovedì	Thursday	Donnerstag	Pempti	Csetverg	csütörtök
dies Veneris	Vendredi	Venerdì	Friday	Freitag	Paraszkevi	Pjatnyica	péntek

A KERESZTÉNY ÜNNEPEK

A mai keresztény ünnepek sorának áttekintésekor sajátos jelenségre figyelhetünk fel. Az ünnepek egy része a Nap, más része a Hold járásához igazodik. Ez utóbbiak a mozgó ünnepek, amelyek az év más-más napjára, de a hétnek mindig azonos napjára esnek. Állandó ünnep a karácsony és újév, mozgó ünnep a húsvét, a pünkösd és a többi, hozzájuk igazodó kiemelt nap. Ez a kettősség annak jele, hogy ezek az ünnepek kétféle naptári rendet követő hagyományból táplálkoznak: a karácsony szoláris, a húsvét és a hozzá igazodó napok luniszoláris naptári rendszerből. December 25-ét csak a 4. század óta tekintették egységesen Jézus születése napjának. A vallástörténeti kutatások már régen kimutatták, hogy ezt a napot, a Nap „újjászületésének”, fénye látható növekedésének kezdőnapját Iránban a napisten, Mithrasz, a szíriai Emesában az ottani helyi napisten, az „emesai Héliosz” (Sol) születése napjaként köszöntötték. Ennek az ünnepnek, mivel eredetileg napünnep, szorosan a Nap járásához kell igazodnia, ezért van rögzített helye a naptárunkban.

A húsvét, valamint az azt 50. napon követő pünkösd (gör. Pentekoszté = „ötvenedik nap”) viszont a hold-naptárt használó zsidó vallásból ered. Jézust az evangéliumi elbeszélés szerint a Peszach (pászka)-ünnep első napját közvetlenül megelőző pénteki napon feszítette keresztre Pontius Pilatus, és az ezt (nagy-pénteket) követő 3. napon, vasárnap történt a feltámadás. A kereszténység első századaiban ezért a húsvétot a zsidó Peszach-ünneppel egyidejűleg tartották, vagyis a tavaszi napéjegyenlőség körüli első újholddal kezdődő Niszan

hó 15. napján, amely mindig teliholdra esik. A zsidó vallástól való fokozatos különválás időszakában a kialakuló egyház saját ünnepének a zsidótól való megkülönböztetésére törekedett; továbbá a napkultusz hatására – amelynek híveit szertartási engedmények árán is meg akarta magának nyerni – a feltámadás ünnepét vasárnapra rögzítette. Különböző megoldási kísérletek után végül a nicaei zsinat döntött úgy, hogy húsvét – mint a feltámadás ünnepe – mindig a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtölte után következő vasárnapon tartassék. Ez a nap évről évre könnyen megállapítható. Legkorábban akkor esik, ha március 21-én van holdtölte, s a következő nap vasárnap (március 22.); legkésőbbre akkor, ha éppen március 20-án volt holdtölte, és a 29 nap múlva következő holdtölte vasárnapra esik: ilyenkor húsvétvasárnap április 25-én lesz. A lehetséges 35 változatot az ún. húsvéttáblák alapján lehet előre kiszámítani. Ilyen táblák, egy 95 éves ciklus alapján, már az 5. század óta készültek. A keresztény egyházak nagy része jelenleg az egykor Alexandriában kidolgozott (s a fentiekben ismertetett) számítási módszert és az ennek megfelelő táblázatokat használja; ettől eltér a görög-ortodox (pravoszláv) egyház húsvétszámítása, részben a Gergely-naptár elutasítása miatt; ezért az ortodox húsvét általában néhány nappal megelőzi a többi egyház húsvétünnepét. Előfordul azonban, hogy későbbre esik: az ortodox egyház ugyanis a március 21-i holdtölte esetén csak a rákövetkező holdtölte utáni vasárnapot tekinti a húsvét napjának – ilyen esetekben húsvétjuk csaknem egy hónappal későbbre esik. 1983-ban pl. a katolikus és protestáns egyház április 3-án, a görög-ortodox pedig április 25-én tart húsvétot.

Húsvéti locsolkodás

A húsvétünneptől függ az egyházi ünnepek közül a rákövetkező 50. nap (pünkösd – „a tüzes nyelvek ünnepe”), továbbá a húsvétra következő 5. vasárnap utáni csütörtök (Ascensio Domini – áldozócsütörtök), valamint a pünkösd utáni első vasárnapot („Trinitatis” – Háromság vasárnapja) követő csütörtök („Festum corporis Christi” – Úrnapja).

TARTALOMJEGYZÉK

Kiemelt napok és ünnepek	1
A csillagászati naptár.....	1
Az év kezdőnapja	1
A hét	2
Bibliai hét és szombatünnep	2
Bolygók és hetek	2
Szombat és vasárnap.....	3
A keresztény ünnepek.....	3
Tartalomjegyzék	5